

DEKÁNY VANDA

Balassi Bálint és Varró Dániel

Gyerekdal egy régi magyarországi költőre hangolva

„Boci, boci, tarka, se füle, se farka, oda megyünk lakni, ahol tejet kapni.” Ezt a dalt minden magyar gyermek megismeri már az óvodában, nem sejtve, hogy akár életük későbbi szakaszában is újra előkerülhet majd. Egy népszerű, sokak által olvasott, fiatal kortárs költő, Varró Dániel – aki Varró Daniként került be a köztudatba – vette alapul ezeket az egyszerű, mégis számtalan lehetőséget rejtő sorokat, és hozott létre egy formabontó versfüzért.

Ez a különös, jól sikerült sorozat a teljesség igénye nélkül ragadja ki és dolgozza fel az irodalomtörténet legkülönbözőbb képviselőit, mint például François Villon, William Shakespeare, Csokonai Vitéz Mihály, Pilinszky János és Parti Nagy Lajos. Az elődökre való visszautalás mindig is jellemző volt az irodalomra, s annak szerves részét képezi ma is. Ennek a jelenségnek többféle eltérő magyarázata is elképzelhető. Gyakori a különböző témák aktualizálása, új kontextusba helyezése, valamint az örökvényű kérdésfelvetések is elkerülhetetlenek. Sokszor csak a jól használható, bevált forma öröklődik, de az is előfordulhat, hogy egy-egy sajátos kifejezést, szókapcsolatot vesz át az utókor. Varró Dani változataiban a fentiek mellett megjelenik az egyszerű játék is az irodalommal. Ez már abból is látszik, hogy egy közismert, komolytalannak tűnő alapot vett a verssorozat kiindulópontjával, mégis valami értékeset, újat hozott létre.

A régi magyarországi irodalom korszakából Balassi Bálintot emelte ki, és az ő stílusában írta át Varró Dani a gyermekdalt. Ez abból a szempontból is érdekes lehet, hogy Balassi líraiságát, tudós színvonalát kortársai nem igazán értették, ám a 17. század igényes költői már mind őt utánozták, követendő mintának tekintették. Ilyen volt például Rimay János, Nyéki Vörös Mátyás, Zrínyi Miklós és Gyöngyösi István is.¹ Sőt, több mint négy évszázaddal később is akad olyan költő, akit megihletett. A vers megírásához Varró Daninak ismernie kellett a hagyományos énekköltészet szintjéről az olvasásra szánt szövegvershez eljutó Balassi teljes munkásságát, írói környezetét. Érződik a tömör alkotáson, hogy a legátfogóbb képet próbálja meg átadni négy versszakba sűrítve az adott életműről.

Általánosságban elmondható a régi magyarországi költő műveiről, hogy szerelmes és istenes versei hasonlóságot mutatnak hangulatukban, témájukban, mivel mindkettőhöz a megmagyarázhatatlanság, megfoghatatlanság, elérhetetlenség fogalmi kapcsolódnak. Lírai vallomásossággal vetette papírra a megpróbáltatásokkal teli életével és bizonytalan sorsával kapcsolatos érzéseit. Balassi szóhasználata és kifejezései szintjén is megmutatkozik a kapcsolat a szerelmi és vallásos írásaiban, hasonlóképpen szólítja meg a hőn áhított hölgyet és Istent is.² Erre például szolgál-

¹ *A magyar irodalom története*, I, szerk. KLANICZAY Tibor, Bp., Akadémiai, 1964, 479–480.

² *I. m.*, 462.

hat az alábbi két idézet: „Bocsánatot várok tőled mindezekért,/ ó én reménlett kin-
csem, / Ha jóval már nem vagy, csak azon könyörgök, / gonosszal se légy nekem”,³
valamint „Bocsásd meg Úristen ifjúságomnak vétékét, / Sok hitetlenségét, undok
fertelmességét,/ Töröld el rútságát, minden álnokságát, / Könnyebbécs lelkem
terhét.”⁴ Mindkét vers beszélője bocsánatért esedezik, ezen kívül gyakran fohászko-
dik irgalmasságot remélve, és könyörög megértésért.

Balassi költészetére nagyon jellemző még a bú és kín szavak használata is: „Ke-
serítette sok bú és bánat az én szüvemet, / Kiben réholtátul fogva viselem életemet,
/ Nem tudok mit tenni, hova fogjam fejemet, / Mert sok nyavalya után új kín gyö-
tör most engemet.”⁵ Egy másik példa erre a jelenségre az egyik legismertebb alkotá-
sában, az *Adj már csendességet* című versében található: „Bujdosó elmémet ódd bútul
szüvemet, kit sok kín fűr!”⁶ Ez a két szó fedezhető fel még az *Ó nagy kerek kék ég...*
kezdetű költeményében is: „Ha mindenütt éget szerelem engemet, / mind bűm,
kínom csak károm.”⁷ A három fenti példából is látható, hogy Balassinál ez a két
gyötrelmes kifejezés a legtöbbször együtt szerepel, úgy használja és építi bele az
írásaiba őket, mintha azok összetartozóak lennének, mindenképpen kapcsolódnia
kellene az egyiknek a másikhoz. Ezt Varró Dani könnyedén beledolgozta átíratába,
és rögtön ezekkel a panaszos kifejezésekkel indítja első versszakát. „Bűm, kínom,
énekm nyílnak mind végtelen / árvaságban, / Mint gyermek téhennek bánatja
temérdek / tarkaságban.”⁸

Az első versszakban a gyötrelmes kifejezéseken kívül rejtetten ugyan, de megfi-
gyelhető a virágszimbolika is, amit a „nyílnak” és „tarkaságban”, valamint a később-
iekben a „friss rügy” alakok fejeznek ki. Kezdetben Balassi is folytatója volt a
középkori magyar virágének-költészetnek, és a tavasz motívumát is gyakorta alkalmazta.⁹
Varró Dani szóhasználata is feltehetőleg erre a jelenségre akar utalni. Emel-
lett a gyermekdalban szereplő állathoz is a természet közeledése, a zöldülő mezők és
virágos rétek képe társítható. Az „énekm” szó pedig magát a költészetet fejezi ki.

„Olyan lehetetlen élnem szeretetlen / nálad nélkül, / Mint az borjúcska legyeket
elhajtsa / farka nélkül.”¹⁰ Varró Dani művének második versszakában szó szerinti
utalás van Balassi Bálint *Hogy Júliára találja...* című írására, melynek indítása így
hangzik: „Ez világ sem kell már nekem nálad nélkül szép szerelmem.”¹¹ Ezen kívül
az is megfigyelhető több helyen a régi magyarországi költő alkotásainál, hogy a
„nélkül” szóval zárja a sorait egy versszakon belül.

³ BALASSI Bálint *Összes versei és Szép magyar comoediája*, szerk. VARJAS Béla, Bp., Szépirodalmi, 1981, 94.
(A továbbiakban: BALASSI.)

⁴ *I. m.*, 115.

⁵ *I. m.*, 96.

⁶ *I. m.*, 34.

⁷ *I. m.*, 174.

⁸ VARRÓ Dániel, *Változatok egy gyerekdalra: Balassi Bálintos változat* = V. D., *Bögge azúr*, Bp., Magvető,
1999, 79. (A továbbiakban: VARRÓ.)

⁹ *A magyar irodalom története*, I, i. m., 455.

¹⁰ VARRÓ, 79.

¹¹ BALASSI, 129.

Ebben a szakaszában a Varró-versnek még a „borjúcska” kifejezésre érdemes figyelmet fordítani. Feltehetőleg nem véletlenül használ itt a költő kicsinyítő képzőt. Ezzel is fokozni szeretné hatását, valamint hangsúlyosabbá tenni az elesettség, kiszolgáltatottság, gyámoltalanság érzését. A vers beszélője nem tud egész életet élni a beteljesedetlen szerelem miatt, és félelmeinek éri magát az imádott hölgy nélkül. Ez a vágyakozás, epekedés végigkísérte a hányatott sorsú Balassi lírai valóságait.

Varró Dániel írásának harmadik versszakában előkerül Cupido alakja, majd Istenhez is kérdést intéz a mű beszélője. „Cupido vad lángja, szerelem fullánkja / kínoz régen, / Friss rügyként feslenem, kegyelmes Istenem, / minek nékem?”¹² Ebben a részben egymás mellé kerül az antik világ szárnyas szerelemistene és a kereszténység. Ennek a lénynek a figurája többször is megjelenik Balassinál, mint például az *Ez világgal bíró felséges Cupido...* kezdetű költeményben, ahol a vers beszélője párbeszédet folytat a repülő istenséggel. Balassi egy másik szerelmes versét is Cupidoval indítja: „Cupido szüvemben sok tüzes szikrákkal / szerelmét most újítja, / Elmémbe mint várban vigyázzván vérasztó / herdóját¹³ ő úgy mondja, / Tüntetőn előttem szép csillagom képét / velem csak kívántatja.”¹⁴ A legszebb Cupido-leírás mégis a *Széllyel tündökleni...* kezdetű alkotásban található, ahol egy idillikus tavaszi kertbe helyezi a vers szereplőit a költő. Viszont az átiratban a feszült hangulat egyre csak fokozódik, mivel a lírai én egy kissé számonkérő hangvétellel fordul Istenhez, mert kínozza a viszonzatlan szerelem, és emiatt a létezés is felesleges, értelmetlen dologként állítja be.

A Varró Dani-féle változat harmadik versszakának atmoszférájához jobban kapcsolódó Balassi vers az *Engemet régolta...* kezdetű, ahol az ötödik versszakban szintén megtalálható Cupido alakja, akít meg is szólít a vers beszélője. Ezen kívül nagyon hangsúlyos az utolsó versszak, ahol Júliát az „istenasszony” kifejezéssel illeti a költő. Ez is egy jó példa arra, hogy Balassinál a szerelmi és vallásos költészet összefügg, szinte elválaszthatatlan egységet alkot. A lírai én összekulcsolt kézzel leborul az imádott hölgy elé, kegyelmet remél tőle, de ezeket a cselekedeteket akár Isten tiszteletére is végezhetné, szavait a mennybéli Úrhoz is intézhetné.

A gyerekdal balassis változatának utolsó, azaz negyedik versszakában fokozódik a korábban már felmerülő értelmetlen földi lét érzése. „Immár csak vergődöm, idegen erdőkön / bujdosnom kell, / Engedj már öltöznöm, más földre költöznöm, / hol foly sok tej.”¹⁵ A vers beszélőjének belső vívódását, tehetetlenségét jól kifejezi a „vergődöm” szó használata. A bujdosás motívumának is erős hatása van, s ez a jelenség több helyen is megtalálható Balassi alkotásai között. Ilyen reménytelen, elkésérítő szituációból szólal meg például az *Ó nagy kerek kék ég...* kezdetű költemény beszélője: „Mi haszon énnekem hegyeken völgyeken / bujdosva nyavalognom, / Szörnyű havasokon fene párduc módon / kietlenben bolyognom, / Tövis közt

¹² VARRÓ, 79.

¹³ Órkiáltás, jelentése: Ki az? Ide hozzám!

¹⁴ BALASSI, 47.

¹⁵ VARRÓ, 79.

bokorban, sok esőben, hóban / holtig csak nyomorognom?”¹⁶ Ebben az idézetben megjelenik a természet zord képe és a hiábavalóság fogalmának hangsúlyossága. *A darvaknak szől* című Balassi költeményben két helyen is fellelhető a bujdosás képe: „Bujdosnom mint árva, idegen országba / veszettül mint szarándok”, valamint „Sok háborúmban, bujdosó voltomban, / midőn darvakot láték / Szép renden repülni”.¹⁷ Ebben a versben a lírai én szeretett kedvesének küld üzenetet a madarakkal, és a bujdosás a távolságot, elszigeteltséget jelképezheti.

Az *Adj már csendességet...* kezdetű Balassi alkotásban szintén megjelenik a bujdosás képe. Emellett nagyon hangsúlyos az egyedül maradt emberi lény könyörgése egy reményvesztett helyzetből, valamint vágyódása az engesztelő halál után. A megfáradt lélek már csak békességre áhítozik, könyörög is érte, majd a hangvétel szinte sürgetővé válik, melyet a versben található felszólító módú igék tesznek erőteljesebbé. A régi magyarországi költőre jellemző, hogy új nézőpontból világítja meg Isten és ember kapcsolatát. Egyenrangú félként jelenik meg a földöntúli és az evilági élet képviselője a személyességnek és kötetlenebb légkörének köszönhetően. Balassi utolsó istenes énekeinek a halál a központi gondolata, így ez jelenik meg a fent említett mű egészében is, melynek záróstrófájában a már a végső pihenésre készülő beszélő lecsillapodik, megnyugszik. „Repülvén áldjalak, élvén imádjalak vétek nélkül, / Kit jól gyakorolván hajlak meg nyugodván bú s kín nélkül.”¹⁸

Az előbbi vershez hasonlóan, az elmúlás a központi gondolata az *50. zsoltár (Psalmus 50.)* című költeménynek is, melyben megfogalmazódik az emberi gyarlóság, halandóság és múlandóság. „Íme kioldoztam s te elődben hoztam/ fene ötte sebetem,/ Kit csak te gyógyíthatsz, életre fordíthatsz,/ szánd keserves fejemet,/ Bűneim kínjával, testem fájdalmával/ ne gyötörd életemet.”¹⁹

Varró változatának utolsó versszaka csüggedt, beletörődő, és a legvégén megjelenik egy szebb, jobb, igazságosabb világ utáni vágy, a lelki üdvösség ígését pedig Isten országa jelenti a lírai éneknek. Az „öltöznöm” kifejezés alkalmazása jelentheti a halálra való felkészülést, a lelki megtisztulás folyamatát, hogy méltósággal, nyugodt lelkiismerettel hagyhassa itt földi életét a vers beszélője. A „más földre költöznöm” megfogalmazás is nagyon érdekes, mert itt nem egy idegen vidékre való vándorlást, azaz vízszintes mozgást akar kifejezni. A mennybemenetel jelenségét hangsúlyozza ezzel, amihez a függőleges irányú mozgás társítható. A „tej” szó használata a gyermekdalból kifolyólag szükségszerű, viszont felerősíti a tisztaság fogalmát, mivel a büntelen gyermeki létre irányítja az olvasó figyelmét.

A gyerekdal kortárs átíratában könnyedén felfedezhető az akrosztikon, vagyis névrejtés. Ez jelen esetben a versszakok kezdőbetűjéből összeolvasott értelmes kifejezést takarja, aminek itt a „BOCI” szó a megfejtése. A kor sajátossága volt, hogy a szerzők nem írták alá műveiket, hanem ilyen rejtett módon tudatták az olvasókkal, hogy kitől is származik a kezükben tartott alkotás. Emellett az is előfordult,

¹⁶ BALASSI, 173.

¹⁷ *I. m.*, 140–141.

¹⁸ GERÉZDI Rabán, KLANICZAY Tibor, *Balassi Bálint = A magyar irodalom története*, I, i. m., 465.

¹⁹ BALASSI, 40.

hogy névrejtéssel került bele a szövegbe az elkészítésre felkérő személy neve. Érdekeség, hogy Varró Dani versében a gyermekdalban eredetileg szereplő szó csak ilyen formában jelenik meg, a műben pedig a „gyermek tehén” és „borjúcska” alakokat használja.

Balassira jellemző, hogy többnyire önkéntelenül belső rímekkel látja el az ütemhatároknál a hosszabb verssorokat, és ez felerősíti költészete zeneiségét. Túlnyomó többsége ragrím a sorvégi és sorközépi rímeknek, de olykor már ezekből is kitűnő, szellemes rímjátékot hozott létre.²⁰ Ezt megfigyelhetjük Varró Dani átiratában is. A verstől eltekintve általában igaz a kortárs költőre, hogy sokszor használ kínrímet, de ennek ellenére könnyed, egyáltalán nem görcsös, és gyakran válik a rímelés a humor forrásává.

Az átdolgozás versformáját tekintve is kötődik Balassi Bálinthoz. A régi magyarországi költő által kedvelt versformának, a Balassi-strófának egy egyszerűbb, kurtább változata fedezhető fel Varró Daninál. Ez a csonka Balassi-strófa, melynek a szótagszáma és rímképlete a következő: 6a 6a 4b 6c 6c 4b. Így íródott Balassinak az *Adj már csendességet...* kezdetű műve is, melyben a mondanivalóval összefüggésben áll a megrövidült, letisztultabb strófaszerkezet.

A kortárs vers lemondó, keserű, s megfigyelhető az is, hogy a téma erős ellentétben van a formával. A mű ritmusa és lüktetése könnyed, valamint a választott gyerekdal által meghatározott keretek közé van szorítva, ami első pillanatban akár komolytalannak is tűnhet. Az alkotás mégis mély érzéseket közvetít, valójában még a létezés értelmét is megkérdőjelezi. Többszöri olvasás után egy csipetnyi irónia is felfedezhető a sorok között, amely Varró Dani sokszor külön, keserédes megnyilatkozásaira erősen jellemző.

A Balassi stílusúvá átírt gyerekdalról elmondható, hogy a rövid, zárt kompozíció jól összefoglalja a régi magyarországi költő munkásságának nagy részét. Varró Dani minden bizonnyal bravúrosan megvalósította célját, mert ha valaki elolvassa sorozatának akár egyetlen darabját is, az felkelti érdeklődését, de csak akkor érti meg és értékeli igazán, ha a megfelelő háttértudás is a birtokába kerül. Ez látszólag valami-féle játék az irodalommal, de valójában akaratlanul is hajtja, készteti, ösztönzi az olvasót, hogy többet tudjon meg az irodalomtörténet neves képviselőiről.

---

²⁰ *A magyar irodalom története*, I, i. m., 456.